

Anna Thomine Bräuner Kristensen

Temasektion

Politisk islam under AKP

Et casestudie af AKP's tørklædepolitik

Nøgleord

politisk islam; Tyrkiet; AKP;
Erdoğan; tørklædeforbud

Abstract Denne artikel undersøger, hvordan AKP's tørklædepolitik kan forstås som en del af en udvikling mod øget islamisering i partiet. For at undersøge dette fokuserer artiklen på partiets tørklædepolitik, som kan give indsigt i partiets politiske strategi og håndtering af en politisk dagsorden. Baseret på AKP's lovændringer på tørklædeområdet og den måde, hvorpå partiet argumenterer for disse tiltag, analyserer artiklen, hvordan sagen som helhed kan give et indblik i en generel politisk strategi hos AKP. Gennem en diskussion af denne strategi adresseres spørgsmålet om, hvorvidt partiets tørklædepolitik kan forstås som en del af en udvikling mod øget islamisering i partiet. I artiklen argumenteres der for, at AKP opererer med en skjult dagsorden og gennem forløbet anvender en demokratiseringsdiskurs som politisk redskab for at opnå et religiøst funderet mål. Jeg argumenterer således for, at det ikke er øget islamisering af partiet, der er tale om, men snarere et ændret politisk landskab i Tyrkiet, der har forandret de rammer, AKP opererer i. Af denne grund behøver AKP ikke længere demokratiseringsdiskursen, og partiets politik får et andet udtryk end tidligere.

Recep Tayyip Erdoğan overtog med sit parti Retfærdigheds- og Udviklingspartiet (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) regeringsmagten i Tyrkiet i 2002. AKP blev dannet året forinden, i 2001, af en gruppe fra den "moderate" fløj af det islamistiske parti, Den Rette Vejs Parti (Fazilet Partisi, FP), som Forfatningsdomstolen forbød i 2001. FP opstod i 1997 i kølvandet på 28. februar-processen, hvor militæret væltede koalitionsregeringen, ledet af Necmettin Erbakan, og samtidig forbød hans islamistiske parti, Velfærdspartiet (Refah Partisi, RP) (Dağlı 2008, 26).

Med stiftelsen af AKP satte Erdoğan og resten af partiet en helt ny kurs og etablerede en skarp skillelinje mellem deres islamistiske ophav og deres nye parti. AKP profilerede sig nemlig helt fra partiets dannelse som et konservativt demokratisk par-

Anna Thomine Bräuner Kristensen er stud.mag. i religionssociologi, Københavns Universitet

ti, der skulle forstås som en muslimsk pendant til de vestlige kristendemokratiske partier (Hale et al. 2010, 20). På trods af AKP's klare udmeldinger og afstandstagen fra RP og FP er partiet af politiske modstandere lige siden dets dannelse blevet beskyldt for at repræsentere politisk islam (Islam 2010, 80; Hale et al. 2010, 22). Også i faglitteraturen omtales AKP ofte som et islamistisk parti. Her har diskussionerne taget udgangspunkt i de store forandringer i den islamiske bevægelse i Tyrkiet, som AKP repræsenterer. Nogle af de spørgsmål, som er blevet adresseret, er bl.a., hvad årsagen til denne nye demokratikurs er, og i hvilket omfang den er lykkedes (se Yavuz 2006). Andre forfattere har forsøgt at svare på, hvorvidt AKP kan betragtes som en ny model for muslimske demokratiske partier, eller hvorvidt man bør antage, at partiet opererer med en skjult dagsorden (Tepe 2005).

En grundlæggende drøftelse af, hvorvidt vi kan forstå AKP som et islamistisk parti, er kompliceret og samtidig yderst relevant. AKP's årelange afstandtagen fra beskyldningerne om islamisme giver nemlig anledning til en grundlæggende diskussion om, hvordan vi overhovedet kan vurdere et politisk partis politik som eventuelt islamistisk. Et helt grundlæggende element ved de definitioner for islamisme og politisk islam, som vi i islamforskningen anvender, er, at islam fungerer som rationalet bag den politiske handling (Sfeir 2007, 170-171; Yavuz 2006, 2-3). Jeg vil påstå, at islamistiske partier har en tendens til åbenlyst at hente deres argumentation i islam. Det er derfor umiddelbart vanskeligt at tale om politisk islam i forhold til AKP, da partiet ikke har haft for vane at begrunde deres politiske tiltag religiøst.

I behandlingen af AKP som et eventuelt islamistisk parti har analyserne derfor hvilet på andre dimensioner af partiet, og man har måtte se bort fra det helt grundlæggende ved islamismedefinitionerne i forsøget på at få hånd om AKP. I første omgang er det partiets islamiske rødder, der har retfærdiggjort diskussionen, men der er også eksempler på faglitteratur, hvor konkrete politiske tiltag bliver plukket ud og brugt som eksempler på en islamistisk retning i partiet. I disse tilfælde er det ofte lovgivning om abort, alkohol og det muslimske hovedtørklæde, der peges på (se eksempelvis Hale et al. 2010; Rabasa et al. 2008).

Når definitionerne for islamisme afhænger af det religiøse afsæt for den politiske handling, ser jeg en grundlæggende udfordring i, at de tiltag, der bruges som sådanne eksempler, ikke

bliver begrundet religiøst af AKP. Det er især en udfordring, fordi disse kampe ikke er kampe, som i sig selv er islamiske. Eksempelvis er kampen mod tørklædeforbud en kamp, der i en dansk kontekst bl.a. kæmpes af dele af venstrefløjen som en ren frihedskamp. Forståelsen af partiets politik kommer derfor i nogle tilfælde til at hvile tungt på politikernes fortid, hvilket i sig selv kan være problematisk.

Litteraturen har dog gennem de første mange år med AKP ved magten været præget af en positiv tone over for partiet og en anerkendelse af den demokratiserende kraft, som AKP har forenet med deres muslimske identitet (se f.eks. Yavuz 2006; Elver 2012; Çinar 2006). Siden kupforsøget i juli 2016 er diskussionen om AKP's mulige islamisme blevet taget op på ny. Den nyere litteratur er præget af et stort fokus på AKP's retorik og dermed i mindre omfang på partiets konkrete politiske tiltag. Eksempler på sådanne studier er Menderes Çinars analyse af en "de-moderation" i AKP (Çinar 2018) og Ishan Yilmaz og Galib Bashirovs analyse af Erdoganismens opstand (Yilmaz et al. 2018). Begge studier identificerer en udvikling mod øget islamisering i AKP.

Jeg ønsker med denne artikel at bidrage til diskussionen om AKP som et islamistisk parti. Jeg vil imidlertid benytte et andet greb end det, jeg har mødt i litteraturen indtil nu – nemlig fokusere på AKP's konkrete politiske tiltag og lovgivning og hermed nuancere forståelsen af den udvikling, nyere faglitteratur identificerer i AKP's retorik. Jeg har valgt at afdække et enkelt af de områder, der ofte bliver peget på som eksempel på et islamistisk tiltag hos AKP. Dvs. jeg fokuserer på en isoleret case. Bent Flyvbjerg (2015, 468) peger på fordelene ved den detaljerighed, som et casestudium tilbyder, og det er netop denne detaljerighed, jeg sigter efter at indfange. Dette greb vil således bidrage til at nuancere synet på AKP's politiske aktivitet, dets strategi og håndtering af en politisk dagsorden.

De spørgsmål, som jeg vil undersøge i denne artikel, handler om, hvordan vi kan forstå AKP's konkrete politiske tiltag som en del af en større national kontekst. Hvad kan vi lære af AKP's måde at føre politik på, og hvordan skal vi forstå partiets politik i forhold til den udvikling mod en øget islamistisk tendens, som identificeres i nyere litteratur? Jeg vil undersøge disse spørgsmål ved at fokusere på, hvilke tiltag AKP har iværksat på tørklædeområdet, hvordan de er blevet gennemført, og hvordan vi skal forstå partiets tørklædepolitik som en del af en udvikling

i partiet mod øget islamisering.

Som det fremgår af disse spørgsmål, har jeg valgt at fokusere på AKP's kamp mod Tyrkiets tørklædeforbud; en case, der strækker sig over en 15-årig periode fra 2002 til 2017. Jeg har i min udvælgelse af denne case taget udgangspunkt i Flyvbjergs selektionstypologi for casestudier. Her har jeg valgt en informationsorienteret udvælgelse for at øge studiets generaliserbarhed. Jeg har valgt den type, Flyvbjerg kalder en kritisk case, da jeg så vidt muligt ønsker en art logisk deduktion af typen: "Hvis det (ikke) gælder denne case, så gælder det for alle (ingen) cases" (ibid., 475). Her har jeg stræbt efter at finde en case, der enten kunne be- eller afkræfte, hvorvidt AKP har været inspireret af politisk islam i deres konkrete politik. Jeg har valgt netop AKP's tørklædepolitik som kritisk case af tre overordnede grunde. For det første har det muslimske hovedtørklæde en helt særlig og konfliktfyldt historie i Tyrkiet og har dermed været centrum for politiske kampe igennem årtier. Kampen mod tørklædeforbud har traditionelt set været en kamp, som de religiøse partier har kæmpet, og der er dermed tale om en politisk konflikt, som det er svært at komme uden om, når man beskæftiger sig med politisk islam i Tyrkiet. Dette er sandsynligvis selve årsagen til, at tørklædesagen bliver brugt som eksempel på en islamistisk kamp hos AKP. For det andet har kampen mod tørklædeforbud mange stemmer globalt set og er dermed en politisk kamp, der rummer mange argumenter, som ikke nødvendigvis er religiøse. Netop denne dimension ved casen aktualiserer problematikken ved at fortolke politisk aktivitet på baggrund af politikerens fortid. Den tredje grund er, at denne case både har et startpunkt og et slutpunkt og dermed giver mulighed for at betragte et politisk forløb i sin helhed.

Jeg har i min analyse sammenholdt ordlyden, timingen og konteksten for lovændringer, der har haft direkte eller indirekte konsekvenser for tørklædeforbuddene i Tyrkiet, med den måde, AKP har begrundet tiltagene. Her har jeg identificeret en tydelig udvikling i forløbet, hvor AKP ændrer strategien i måden, de fører tørklædepolitik på. Jeg argumenterer for, at AKP har et religiøst afsæt i deres forsøg på at afskaffe Tyrkiets tørklædeforbud, selvom de giver udtryk for det modsatte, og jeg argumenterer dermed for, at AKP har opereret med en skjult dagsorden i denne case. Jeg anser derfor AKP's nedtoning af religiøse argumenter som en politisk strategi, hvor en bestemt diskurs anvendes som et politisk redskab. Jeg supplerer hermed lit-

teraturen om AKP's udvikling mod islamisering ved at identificere en lignende udvikling i konkret lovgivning. Jeg åbner med identificeringen af en skjult dagsorden op for en problematisering af idéen om øget islamisering i AKP. Jeg peger på, at AKP har formået at påvirke det politiske landskab i en sådan grad, at de ikke længere behøver at anvende demokratiseringsdiskursen.

Først vil jeg give et overblik over vanskeligheden ved at bruge begreberne islamisme og politisk islam i forhold til AKP. Dernæst vil jeg skitsere den kontekst, som AKP er opstået i og nu opererer i, da denne er helt afgørende for de muligheder, partiet har for at føre politik i Tyrkiet. Jeg vil derefter analysere forløbet, som jeg har inddelt i tre perioder, der hver karakteriseres ud fra den strategi, der har domineret perioden.

AKP og islamisme

Politisk islam og islamisme optræder ofte synonymt og rummer mange betydninger. Der er stor forskel på, hvordan fagfolk definerer og anvender begreberne. Helt grundlæggende er selve ordet "islamisme" defineret ved dets ideologiske dimension (Sfeir 2007, 170), som også fremgår af ordets form, hvor betegnelsen for religionen islam er sat sammen med endelsen -isme, som netop betegner en ideologi (Mozaffari 2013, 25-26). Islamisme som begreb betegner således det, at det offentlige og politiske liv skal ledes af islamiske principper. Dette betyder samtidig, at islamister må defineres som individer, der forsøger at implementere islam som overordnet princip i det politiske liv.

Der eksisterer som nævnt bred enighed om, at islamisme kan tage sig ud på mange forskellige måder, og at islamisme har ændret udtryk gennem historien, selvom der naturligvis findes eksempler på fagfolk, der opererer med mere snævre definitioner af islamisme (se f.eks. Mozaffari 2013). John L. Esposito skriver, at politisk islam "refers to the attempts of Muslim individuals, groups and movements to reconstruct the political, economic, social and cultural basis of their society along Islamic lines" (2013, 1), mens Olivier Roy har større fokus på målet om en islamisk stat og skriver, at han bruger betegnelsen islamistisk om:

bevægelser, der betragter islam som en politisk ideologi, og mener, at islamisering af samfundet kun kan realis-

eres ved oprettelsen af en islamisk stat og ikke alene ved gennemførelsen af sharia. (2004, 32)

Selvom der eksisterer afgørende nuancer i, hvordan begrebet skal forstås, er der noget helt grundlæggende ved definitionerne, som er fælles. Det er et islamisk grundlag for politisk handling og tænkning – altså at islam er afsæt for politisk aktivitet. Spørgsmålet er så, hvordan man afgør, hvorvidt den politiske handling har netop dette religiøse afsæt. Oftest vil et islamistisk parti hente argumenter for deres politiske tiltag i islam, og derfor vil det umiddelbart være nemt at diskutere.

Det er dog langt mere kompliceret med AKP. Forfattere, som Çınar (2006) og Yavuz (2006), har i AKP's første mange regeringsår argumenteret for, at man ikke kan kalde AKP et islamistisk parti. Da Çınar i 2006 konkluderede, at man på daværende tidspunkt ikke med rette kunne kalde AKP et islamistisk parti, var det, fordi han ikke mente, at partiet havde en islamistisk dagsorden (2006, 470-471). Çınar havde altså ikke kunnet identificere et religiøst afsæt for AKP's politiske aktivitet. Çınar har imidlertid ændret sin forståelse af partiet og identificeret en udvikling fra "moderation" til "de-moderation", som han begrundet med en ændring i partiets diskurs og arbejde med en redefineret Tyrkisk identitet som muslimsk. Denne udvikling ser han som udtryk for et islamistisk projekt (2018, 150-151). Yilmaz og Bashirov fremhæver en lignende udvikling i deres behandling af AKP som et islamistisk parti. De peger på en praktisering af en neo-osmannisk ideologi hos AKP. Islamister i Tyrkiet har igennem mange år tegnet Osmannerriget som politisk ideal (Yilmaz et al. 2018, 1822). Yilmaz og Bashirov identificerer hos AKP en tendens til, at særlige osmanniske motiver er blevet genskabt i bl.a. uddannelse, mediebildet og udenrigspolitik (ibid., 1822-1823).

Det er således, både for Çınar og Yilmaz og Bashirov, AKP's retorik omkring tyrkisk identitet, der er dominerende i fremstillingen af AKP som et parti med et islamistisk projekt. De klare religiøse argumenter for konkrete politiske tiltag er stadig vanskelige at finde. Dette mener jeg i høj grad hænger sammen med Tyrkiet som politisk arena og den historie, de islamiske partier har haft i landet. I det følgende vil jeg kort skitsere tørklædekonfliktens historie i Tyrkiet med henblik på at give en ramme for den kontekst, AKP opererer i. Samtidig sigter jeg mod at give en forståelse for, hvorfor det kan være klogt ikke at begrunde sin politik religiøst i Tyrkiet.

Tyrkiets tørklædekonflikt

Tyrkiets historiske baggrund er vigtig for at forstå den årelange konflikt, der har været i landet omkring det muslimske hovedtørklæde. Med Mustafa Kemal Atatürks indførelse af republikken i 1923, som kom i kølvandet på den tyrkiske uafhængighedskrig (1919-1923), påbegyndtes også skabelsen af en nation og en tyrkisk identitet. Opbyggelsen af den nye tyrkiske nationalstat skete efter vestligt forbillede (Islam 2010, 14-15; Öktem 2011, 24-25). Her indførte Atatürk en lang række reformer som eksempelvis bogstavreformen (1928), som netop skulle styrke den tyrkiske nationalfølelse (Kasaba 2008, 164).

Den særlige form for sekularisme, "laiklik", som Atatürk indførte, er helt central i denne sammenhæng. I denne omfattende sekulariseringsproces blev religiøse stiftelser og institutioner afskaffet, de religiøse symboler blev angrebet, søndag blev officiel helligdag osv. Det var også med Atatürk, at tørklædekonflikten for alvor påbegyndtes. Atatürk forbød med sin hattelov fezen og kom med et dekret om at bære europæisk tøj (ibid., 18). Tørklædet blev ikke forbudt, men Atatürk lagde grundstenen for opfattelsen af tørklædet som symbol på tilbagestående (se evt. Atatürk 1925). Samtidig tillagde han kvinden en helt særlig symbolik og satte hende i centrum for moderniseringsprojektet i Tyrkiet (Islam 2010, 17).

I dag udgør tørklædet en væsentlig manifestation af islam i offentligheden og er efterhånden blevet stærkt politiseret i Tyrkiet (ibid., 22). Eksempelvis beskriver Nilüfer Göle de tørklædebærende universitetsstuderende som en social bevægelse, hvor tørklædet fungerer som et diskursivt symbol, der bruges til at udtrykke politiske holdninger (Göle 1996, 2). Man må derfor anerkende, at kampen for friheden til at bære tørklæde rummer mange dimensioner i Tyrkiet. Den stærke politisering af tørklædet ses også i den voldsomme politiske tovtrækning, der har omgivet tørklædelovgivningen. Tyrkiet har siden republikkens dannelse været igennem en turbulent tid med skiftende regeringer, militærkup, henrettelser af afsatte politiske ledere mv. Der har skiftevis været forsøg på at lempe restriktionerne på religionsfriheden og at stramme disse. Et eksempel herpå er tiden efter kuppet i 1960, hvor premierminister Adnan Menderes blev afsat og henrettet efter at have ændret kaldet til bøn tilbage til arabisk og åbnet de religiøse skoler kaldet Imam Hatip-skolerne. Nu opstod der nultolerance over for religiøse sym-

boler (Islam 2010, 33). Forbuddet mod tørklædet kom først med Evren-regeringen, som vedtog en ny forfatning i 1982 (Ötkem 2011, 60). I den næste lange periode kom skiftende bestemmelser om tørklædet og tolkninger heraf. Bl.a. forbød Rådet for Videregående Uddannelser (Yüksek Öğretim Kurulu, YÖK) tørklæder på universiteter i 1987 (Islam 2010, 24). Men der var generelt stor forskel på, hvordan universiteterne forholdt sig til forbuddet, og derfor måtte mange af de studerende, som bar tørklæde, skifte universitet (Elver 2012, 8). På samme måde har tørklædeforbuddene i de andre offentlige institutioner haft enorm påvirkning på tyrkiske kvinder, som i stort omfang bærer tørklæde (over 60 %) (ibid., 17).

Analyse

Recep Tayyip Erdoğan sidder efterhånden tungt på magten i Tyrkiet, men har gennem sin politiske karriere måttet over flere bump på vejen til succes. I 1990'erne var Erdoğan en del af det islamistiske parti Velfærdspartiet (Refah Partisi, RP) og blev betragtet som partiets næste karismatiske leder (Islam 2010, 72). I forbindelse med 28. februar-processen i 1997 blev Erdoğan fængslet (1998) og udelukket fra politik (ibid., 71-72). Processen i 1997 betegnes ofte det postmoderne eller bløde kup, fordi militæret her formede regeringens politik indirekte. Militærets generaler tog ved dette kup ikke personligt over, men pressede premierminister Necmettin Erbakan til at underskrive en plan om bekæmpelse af islamisme (Ötkem 2011, 106-107).

Vinden vendte for Erdoğan, da han i 2001 stiftede AKP, som allerede i 2002 vandt regeringsposten. Indtil en valglovsændring i 2002 kunne Erdogan ikke blive valgt ind i parlamentet og blev premierminister i 2003 (Ötkem 2011, 123). De første fem år af AKP's regeringsperiode gav partiet ikke udtryk for at have ambitioner om at afskaffe tørklædeforbuddene (Islam 2010, 80; Elver 2012, 10-11). AKP gjorde derimod en stor indsats i arbejdet for at opnå EU-medlemskab og førte primært politik, som imødekom EU's krav (Kasaba 2008, 2; Dağı 2008, 27; Yavuz 2009, 1). Derudover gennemførte AKP flere økonomiske reformer og forbedrede Tyrkiets infrastruktur (Ötkem 2011, 122-123).

I 2008 skete der en ændring i AKPs retning, da partiet så småt begyndte at arbejde for en afskaffelse af tørklædeforbuddene, dog

uden at markere det som en politisk sag. I 2012 blev den første institution fri fra tørklædeforbuddet, og siden da har AKP afskaffet forbuddet institution for institution, indtil partiet i 2017 fik afskaffet det fra den sidste offentlige institution – militæret. Forløbet har været præget af en række strategiændringer og kan derfor inddeles i tre perioder. Strategiændringerne og -tilpasningerne vidner i sig selv om, at AKP har haft afskaffelsen af tørklædeforbuddene som et selvstændigt mål, hvilket jeg vil argumentere yderligere for senere. I det følgende vil jeg gennemgå AKP's strategier og håndtering af sagen i de tre perioder, som strækker sig over henholdsvis 2008-2009, 2010-2015 og 2016-2017.

Første strategi: Forsøget på ophævelse af tørklædeforbuddet på universiteterne (2008-2009)

Efter en lang etableringsfase og profilering tog AKP fat på tørklædesagen, som havde været længe ventet og ønsket af store dele af partiets vælgere (Elver 2012, 22). Den 9. februar 2008 vedtog det tyrkiske parlament en forfatningsændring, der gjorde det lovligt for kvindelige studerende ved landets universiteter at bære tørklæde (Rabasa et al. 2008, 62-63). I forfatningens kapitel 3, stk. 2, artikel 42, som omhandler uddannelsesret og -pligt, blev følgende sætning tilføjet:

Ingen kan med en hvilken som helst grund, som ikke tydeligt er indskrevet i loven, fratages sin ret til videregående uddannelse (beslutningsnummer 5735, 2008, artikel 2, linje 3-4, egen oversættelse).

I denne sætning er det ikke tydeligt, at der er tale om en afskaffelse af et tørklædeforbud. Tørklædet bliver ikke nævnt direkte, og spørgsmålet om tørklædet bliver således pakket ind i en generel ret til uddannelse. Forfatningsændringen gøres til et spørgsmål, der ikke omhandler islam eller religion, men begrundes i andre frihedsrettigheder. Dette er helt afgørende for den måde, AKP greb tørklædesagen an i 2008. Partiet forsøgte sig med en frihedsdiskurs, som lå i forlængelse af den profil, de havde etableret indtil da, hvor et specifikt ønske om en afskaffelse af tørklædeforbuddet blev nedtonet, og hvor islam på ingen måde fungerede som argument.

Selvom tiltaget umiddelbart virker meget forsigtigt og uskyl-digt, blev forfatningsændringen annulleret af forfatningsdomstolen, efter at Republikansk Folkeparti (Cumhuriyet Halk Par-

tisi, CHP) anmodede forfatningsdomstolen om at efterprøve forfatningsændringen med henblik på at trække den tilbage. Forfatningsdomstolen slog fast, at forfatningsændringen var i modstrid med en række artikler i forfatningen. Efterfølgende blev der ført retssag mod AKP, hvilket førte til, at partiet var i fare for at blive forbudt, fordi gennemførelsen af denne forfatningsændring blev betragtet som antisekular aktivitet (Elver 2012, 18-19).

AKP's første forsøg på at afskaffe tørklædeforbuddet på universiteterne fejlede altså, og forløbet illustrerer den massive magt, den sekulære elite på daværende tidspunkt havde i Tyrkiet. Det var ikke al politik, man som demokratisk valgt parti kunne komme sikkert igennem med. Det illustreres hermed, hvor risikabel en politisk sag afskaffelsen af tørklædeforbuddene var i Tyrkiet. Forløbet giver herigennem et indblik i, hvorfor der kan være incitament til at nedtone en islamistisk dagsorden i tyrkisk politik.

Anden strategi: Omstrukturering af forfatningsdomstolen (2010-2015)

I 2010 indledtes den første ændring i strategien i AKP's tørklædepolitik. Indtil da havde partiet været meget forsigtig, og det havde forsøgt sig med en nedtoning af spørgsmålet om tørklædet. I 2010 tog AKP andre midler i brug og afskaffede i perioden frem til 2014 tørklædeforbud i hele fire institutioner.

Omkring to år efter AKP's nederlag i 2008 banede partiet med en reformpakke vejen for ophævelsen af det forbud, som man i 2008 forsøgte at få igennem. Reformpakken, hvis primære formål var at imødekomme EU's standarder, trådte i kraft den 7. maj 2010 efter at være blevet vedtaget af parlamentet. Pakken indeholdt ændringer, der spændte fra børne- og familieret til retten til strejke. Også forfatningsdomstolen blev omstruktureret, og på samme måde som resten af reformpakken imødekom også disse ændringer EU's krav om øget demokratisering. Eksempelvis begrænsedes den tid, medlemmer af forfatningsstolen har mulighed for at sidde på posten, ved en ændring af artikel 146 i forfatningen, mens antallet af medlemmer, samt måden hvorpå disse indsættes, blev ændret ved en ændring af artikel 147.

Forfatningsændringerne var dog mere omfattende end det. For med forfatningsændringerne i 2010 omstrukturerede AKP

forfatningsdomstolen og Det Øverste Råd for Dommere og Anklagere (Hâkimler ve Savcılar Kurulu, HSYK), så de kom under regeringens kontrol. I tillæg hertil begrænsedes også militærets beføjelser, og AKP svækkede derved militæret som institution. Med forfatningsændringerne svækkedes også militærets kontrol over AKP's udøvende magt. (Yilmaz et al. 2018, 1816; Somer 2017, 1034). Denne omstrukturering af forfatningsdomstolen er afgørende for tørklædesagen, for det gav AKP et stærkt forøget spillerum, som de hurtigt gjorde brug af. I oktober samme år udtalte daværende leder af YÖK, Yusuf Ziya Özcan, følgende:

I give my personal guarantee. Just as we made it possible for students wearing headscarves to enter class, students who do not wear headscarves will also be under our protection. (Güngör 2010)

Han sagde derudover også, at kvinder, som blev nægtet adgang på grund af deres tørklæde, skulle rette henvendelse og klage til YÖK, som så ville tage affære (Güngör 2010, 1).

Til forskel fra AKP's forsøg på at afskaffe tørklædeforbuddet i 2008 blev forbuddet nu helt tydeligt afskaffet, og denne gang var der ikke nogen, der kunne gøre noget ved det. Selvom AKP op til dette punkt ikke havde meldt klart ud, at ophævelsen af tørklædeforbuddet var et mål, viser dette forløb, at partiet alligevel gjorde en stor indsats for at få det afskaffet. De ændrede strategi og fik ad omveje gjort det muligt for de studerende at bære tørklæde på universiteterne. Samtidig gjorde de det som en del af en pakke, der overordnet set var en imødekommelse af EU's krav (Europa-Kommissionen 2017). Hermed blev tørklædeforbuddet afskaffet ved hjælp af partiets demokratiseringsdiskurs. Denne manøvre tyder på, at ophævelsen af tørklædeforbuddet på universiteterne faktisk har været en vigtig sag for AKP. Samtidig viser den også en stor tålmodighed og kompromisløshed hos partiet.

AKP's store tålmodighed er grundlæggende for strategien i perioden 2010-14, hvor det netop var denne strategi, der førte til yderligere tre afskaffelser af tørklædeforbuddet. Forbuddet blev således afskaffet på religiøse skoler og i religionsundervisning på offentlige skoler i 2012, for offentligt ansatte, for hvem uniform ikke var påkrævet, i 2013 og endelig på gymnasieskolerne i 2014. Hver lille ændring blev en underordnet del af et større hele, som blev retfærdiggjort af den demokratiseringsdis-

kurs, som AKP-politikerne praktiserede i forbindelse med lovændringerne.

Afskaffelsen af tørklædeforbuddet på religiøse skoler og i religionsundervisning på offentlige skoler i 2012 var en del af en lovændring, der omhandlede regler for påklædning i skolerne (herunder folkeskole og gymnasieskole) (Undervisningsministeriet 2012, artikel 3, stk. 2). Afskaffelsen af tørklædeforbuddet skete i lovændringens artikel 3, stk. 6, der siger følgende:

Pigelever kan tildække deres hoveder på Imam Hatip-mellemskoler og -gymnasier og under alle teologiske lektioner i gymnasier med mange læreplaner, desuden under valgfri koranundervisning i mellemskolen og på gymnasierne (Undervisningsministeriet 2012, artikel 3, stk. 6, egen oversættelse).

Som det fremgår, blev det med denne lovændring gjort lovligt for piger på de religiøse skoler at bære tørklæde, og for piger på de offentlige skoler blev det lovligt at bære tørklæde i koranundervisning.

Erdoğan holdt i forbindelse med tiltaget fast i ikke at have en islamistisk dagsorden. Eksempelvis udtalte han: "Let's allow everyone to dress their child as they wish, according to their means" (Butler 2012, 1:14). Med en udtalelse som denne gjorde Erdoğan lovændringerne til et spørgsmål om frihed. Hans fokus lå i højere grad på afskaffelsen af skoleuniformen end på retten til at bære tørklæde og dermed religionsfrihed. Denne afskaffelse af tørklædeforbuddet kom således med en række andre relativt større ændringer. Det var i sig selv en stor ændring, at uniformen blev afskaffet. Derfor syntes ændringen umiddelbart meget uskyldig og oplagt.

Afskaffelsen af tørklædeforbuddet for offentligt ansatte, for hvem uniform ikke var påkrævet, var en del af en stor demokratiseringspakke i 2013. Pakken udgjorde ligesom forfatningsændringerne i 2010 en imødekommelse af EU's krav til Tyrkiet. Punkterne adresserede emner såsom hadforbrydelser, levevilkår for romaer og, hvilket havde været længe ventet, kurdernes rettigheder. Punkt 24 handlede om en afskaffelse af forbuddet mod brug af tørklæde blandt offentligt ansatte, for hvem uniform ikke var påkrævet. Erdoğan skrev følgende i sin erklæring af demokratiseringspakken: "The By-Law on Dress is amended and the ban on headscarf in public institutions is abolished" (Erdoğan 2013, pkt. 24). Punktet findes under en overskrift om

sikring af "påkledningsfrihed" i den offentlige sektor. Da Erdoğan til pressekonferencen om demokratiseringspakken udtalte sig om afskaffelsen af tørklædeforbuddet for offentligt ansatte, begrundede han det straks med, at forbuddet havde været i strid med religions- og tankefriheden (Euronews 2013, 0:57). Han italesatte altså i begge tilfælde tørklædet som en del af frihedsspørgsmålet. Denne diskurs blev styrket af det faktum, at afskaffelsen af tørklædeforbuddet udgjorde en del af en større pakke under overskriften "demokratisering".

Det sidste af tiltagene i perioden 2010-15 var en videreudvikling af lovændringerne i 2012. I 2014 afskaffede AKP nemlig tørklædeforbuddet totalt i gymnasierne (Undervisningsministeriet 2014, artikel 1 e). I denne forbindelse anlagde partiet samme strategi, hvor fokus blev flyttet fra spørgsmål om religionsfrihed til spørgsmål om demokratisering. AKP satte med dette sidste tiltag punktum for en periode, hvor de tydeligt afskaffede tørklædeforbuddene ét for ét, men hvor hvert tiltag kom som dele af noget andet og større, og hvor afskaffelsen af tørklædeforbud ikke blev gjort til et spørgsmål om religion, men et spørgsmål om demokrati og generelle frihedsrettigheder. På dette tidspunkt manglede AKP kun at afskaffe tørklædeforbuddet for henholdsvis ansatte ved politiet og ansatte ved militæret, for hvem uniform var påkrævet.

Tredje strategi: Efter kupforsøget (2016-17)

I tiden efter kupforsøget i juli 2016, hvor i alt 246 mennesker mistede livet, erklærede Erdoğan landet i undtagelsestilstand, og fængslinger samt fyringer af diverse offentligt ansatte påbegyndtes (Petersen 2016; Cinar 2018). I maj 2017 rapporterede Amnesty International, at antallet af afskedigede i offentlige embeder havde nået 100.000. Derudover havde Erdoğan med sine øgede magtbeføjelser under undtagelsestilstanden lukket ca. 1.500 civile organisationer og 150 medier (Çinar 2018, 152). Det var under disse omstændigheder, at flertallet af vælgere ved folkeafstemningen den 16. april 2017 stemte for en række forfatningsændringer, som gav Erdoğan en stærkt forøget magt (Yilmaz et al. 2018, 1818). I denne tid mellem kupforsøget og forfatningsændringerne fik AKP også ændret de to sidste bestemmelser om tørklædeforbud – den ene mere symbolsk end den anden.

Første symbolske skridt blev taget, da der den 27. august trådte endnu en ophævelse af et tørklædeforbud i kraft. Denne

gang var det kvindelige ansatte hos politiet, der af AKP fik tildelt rettigheder. Med en ændring af reglerne for påklædning blandt politiets ansatte fik kvindelige betjente lov til at bære et matchende tørklæde under deres uniformhat eller -kasket (Indenrigsministeriet 2016, artikel 1). Med denne mindre lovændring gjorde AKP noget nyt i deres måde at føre tørklædepolitik på. Lovændringen kom ikke som en del af en stor demokratiseringspakke eller lignende. Den kom ganske alene. Noget andet særligt ved denne lovændring var dens timing og dermed symbolske værdi. Allerede tre dage efter indførelsen, på Tyrkiets officielle sejrsgang den 30. august, gjorde en kvindelig betjent iført tørklæde tjeneste på Taksimpladsen i Istanbul (CNN Türk 2016). Den 30. august, som er dagen for republikkens fejring, og Taksimpladsen har begge en helt særlig betydning for kemalisterne (Kaya 2012, 50). At en kvindelig betjent optrådte på netop denne plads på netop denne dag kan betragtes som en hån mod kemalismen.

Med denne lovændring markerede Erdoğan sin styrkede position og udstillede den magtesløshed, oppositionen havde fået over for ham. Manøvreren forstærkedes, da samme type lovændring seks måneder senere trådte i kraft inden for militæret. Den 22. februar 2017 udtalte daværende forsvarsminister Fikri Işık følgende på Forsvarsministeriets hjemmeside: "Tørklædeforbuddet er fuldstændig ophørt med at være et problem i Tyrkiet" (Işık 2017, egen oversættelse). Med denne udtalelse blev to væsentlige pointer for AKP understreget. For det første blev den sejr, der for AKP lå i, at tørklædeforbuddet nu var blevet ophævet, understreget. For det andet blev tørklædeforbuddets karakter som et problem i sig selv gjort tydeligt. Dette forløb er markant anderledes end tidligere, hvor afskaffelserne ikke har handlet om friheden til at bære tørklæde, men en række andre frihedsrettigheder. Nu blev fokus lagt på tørklædet og retten til at bære det.

Konklusion

AKP har i løbet af sin regeringsperiode brugt hele ni år på at afskaffe samtlige tørklædeforbud i landets offentlige institutioner. Partiet har fået forbuddene fjernet et efter et og generelt med relativt store mellemrum imellem hvert tiltag. Gennem analysen

har jeg påvist, at AKP løbende skifter strategi i forsøget på at afskaffe forbuddene.

Efter en femårig periode med solid etablering af tillid og opbakning blandt både befolkningen og EU tog AKP i 2008 et tydeligt skridt i forsøget på at ophæve tørklædeforbuddet på universiteterne. Partiet markerede dog meget klart, at forbuddet handlede om frihed til uddannelse og ikke var et spørgsmål om religionsfrihed og retten til at bære tørklæde.

Da partiet alligevel oplevede voldsom modgang og var i fare for at blive forbudt, indledtes en periode med en ny strategi. I denne periode, som gik fra forfatningsændringerne i 2010 til kupforsøget i juli 2016, banede partiet ad omveje vejen for afskaffelsen af tørklædeforbuddene og fortsatte i overvejende grad med at bruge demokratisering og frihed som rationale bag tiltagene. Partiet lagde dermed afstand til islam som grundlag herfor. Denne periode indledtes med den store pakke af forfatningsændringer i 2010. Med pakken omstrukturerede AKP forfatningsdomstolen, så det blev vanskeligere for denne at gribe ind over for bl.a. AKP's tørklædetiltag. De efterfølgende tiltag i denne periode indgik alle som dele af større pakker af lovændringer, og de forskellige ophævelser af tørklædeforbud fik således mindre fokus. Rationalet bag afskaffelsen af tørklædeforbuddene var i overvejende grad et spørgsmål om andre typer frihedsrettigheder end religionsfrihed.

Med kupforsøget i juli 2016 og den efterfølgende erklæring af undtagelsestilstand i Tyrkiet ændrede AKP igen strategi. De blev mere kontante og direkte og vedtog i løbet af seks måneder hele to meget symbolske lovændringer, som gjorde en ende på tørklædeforbuddenes tid i Tyrkiet. AKP gav nu både kvinder hos politiet (2016) og militæret (2017) mulighed for at bære tørklæde, under tjeneste og iført uniform. Begge disse lovændringer blev gennemført alene og dermed ikke som dele af store lovpakker, og der blev ikke kommenteret særligt på dem. Jeg identificerer ingen bestræbelser på at bevare diskursen om demokratisering og frihed. Ikke engang religionsfrihed kom på banen i denne forbindelse. Der blev derimod fokuseret på, at problemet angående tørklædet nu var helt væk.

Med afskaffelsen af de sidste tørklædeforbud kan der identificeres en helt ny diskurs hos AKP, idet partiet nu giver udtryk for, at forbuddene i sig selv har været et problem. Denne betragtning er ikke set tidligere i forløbet. Jeg vurderer derfor, at AKP har haft et klart mål om afskaffelsen af tørklædeforbuddene. Dette baserer jeg på det faktum, at de har brugt relativt lang tid

på forløbet, og på Işıks kommentar om, at problemet nu er løst. Jeg vurderer det endvidere ud fra forløbet som helhed, hvor der kommer tydelige skift i den måde, AKP håndterer sagen. Partiets diskurs om frihed og demokrati og ophævelsen af tørklædeforbuddene, som noget der ikke er et mål i sig selv, opfatter jeg i højere grad som udtryk for en politisk strategi end en konkret holdning hos AKP. Denne opfattelse begrundes jeg særligt i det skift, der ses efter kupforsøget, hvor diskursen ikke på samme måde som tidligere kan betragtes som nødvendig grundet landets undtagelsestilstand og derfor lægges på hylden.

Med i vurderingen er også den kontekst, som AKP indgår i. Tyrkiet er et land med en turbulent fortid, hvor partier er blevet forbudt, når de har udført politik, der tilgodeser religionsfriheden i landet. Derfor vurderer jeg, at den forsigtighed, AKP har lagt for dagen, har været en oplagt strategi for at undgå forbud og retsforfølgelse. Jeg mener således, at AKP har gjort en stor indsats for at afskaffe tørklædeforbuddene af religiøse årsager. Jeg ser dermed en tendens, som stemmer overens med den tendens mod øget islamisering i partiet, som identificeres i nyere litteratur på området. Tørklædecasen i sin helhed peger dog i retning af, at det ikke er øget islamisering af partiet, der er tale om, men snarere et ændret politisk landskab i Tyrkiet, der har forandret de rammer, AKP opererer i. Af den grund lægger AKP nu den diskurs på hylden, som tidligere har været nødvendig. Tørklædecasen giver et billede af et parti, der forstår de rammer, det arbejder indenfor, og samtidig giver den et billede af et parti, der er villig til at bruge demokratiseringsdiskursen som et politisk redskab.

Abstract in English

This article investigates how the AKP's headscarf policy can be understood as part of a growing Islamization within the party. To examine this, a case study of the AKP's headscarf policy has been used in order to provide insight into the party's political strategy and the handling of a particular political agenda. Based on the legislative changes made by the AKP with regards to headscarf use and the manner in which the party justifies these changes, the study focuses on how the course as a whole can provide indications of a general political strategy. Through a discussion of this strategy, it is assessed whether the party's head-

scarf policy can be understood as part of a growing Islamization within the party. The article argues that the AKP operates with a hidden agenda and that throughout the process they use a discourse of democratization as a political tool to achieve a religiously founded goal. I therefore argue that a changed political landscape in Turkey has altered the limits within which the AKP operates, rather than a growing Islamization within the party. For this reason, the AKP no longer needs the democratization discourse, and its policies have a different expression than before.

Litteratur

- Atatürk, Mustafa Kemal. 1925. *Mustafa Kemal Atatürk'ün Kastamonu Nutku* [Mustafa Kemal Atatürks tale i Kastamonu]. Tilgæt via www.kastamonu.gov.tr/ataturkun-kastamonuya-gelisi---sapka-ve-kiyafet-devrimi, 21.03.2019.
- Butler, Daren. 2012. *Turkey lifts headscarf ban in religious schools*. Reuters, 28.11. Tilgæt via www.reuters.com/article/us-turkey-headscarf-idUSBRE8ARoJW20121128, 31.03.2017.
- Çınar, Menderes. 2018. "From Moderation to De-moderation: Democratic Backsliding of the AKP in Turkey." I John L. Esposito, Lily Zubaidah Rahim & Naser Ghobadzadeh (red.): *The Politics of Islamism Diverging Visions and Trajectories*. Cham, Schweiz: Palgrave Macmillan. – 2006. "Turkey's Transformation under the AKP Rule." I *The Muslim World* 9(3): 469-486.
- CNN Türk. 2016. *Taksimdeki törende bir ilk yaşandı*. Cnnturk.com, 30.08. Tilgæt via www.cnnturk.com/turkiye/taksimdekitorende-bir-ilk-yasandi, 09.05.2019.
- Dağı, İhsan. 2008. "Turkey's AKP in Power." I *Journal of Democracy* 19(3): 25-30.
- Elver, Hilal. 2012. *The Nature of the Headscarf Controversy in Turkey*. Oxford: Oxford University Press.
- Erdoğan, Recep Tayyip. 2013. *Democratization and Human Rights Package*. Akp.org, 30.09. Tilgæt via www.akparti.org.tr/english/haberler/democratization-and-human-rights-package/52628#1, 22.03.2017.
- Esposito, John L. 2013. "Introduction." I John L. Esposito & Ahmed El-Din Sahin (red.): *The Oxford Handbook of Islam and Politics*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Europa-Kommissionen. 2017. *Chapters of the acquis*. Europa.eu, 18.12. Tilgæt via ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis_en, 30.03.2019.
- Euronews. 2013. "Erdogan's democratic reforms for Turkey fail to find favour with Kurds." I *Euronews*, 30.09. [Video]. Tilgæt via www.youtube.com/watch?v=Rk6sx7oaAJM, 22.03.2017.
- Flyvbjerg, Bent. 2015. "Fem misforståelser om casestudiet." I Svend Brinkmann & Lene Tanggaard (red.): *Kvalitativ metode. En grundbog*, s. 463-487. København: Hans Reitzels Forlag.

- Göle, Nilüfer. 1996. *The Forbidden Modern: Civilization and Veiling*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
- Güngör, İzgi. 2010. "Comments by head of Turkey's education board stir legal controversy." I *Hürriyet Daily News*, 14.10. Tilgæt via www.hurriyetdailynews.com/comments-by-head-of-turkeys-education-board-stir-legal-controversy.aspx?pageID=438&n=yok-president8217s-remarks-stir-legal-controversy-2010-10-14, 20.03.2017.
- Hale, William og Ergun Özbudun. 2010. *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey. The case of the AKP*. New York: Routledge.
- İçişleri Bakanlığı [Indenrigsministeriet]. 2016. "Konusu: Emniyet Hizmetleri Sınıfı Mensupları Kıyafet Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik [Emne: Ændringer i reglerne for påklædning blandt medlemmer af sikkerhedstjenesten]." I *C Resmi Gazete* [Statstidende Republikken Tyrkiet], 27.08., nr. 29814. Tilgæt via www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160827.htm, 22.03.2017.
- Islam, Merve Kavakçı. 2010. *Headscarf Politics in Turkey*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Işık, Fikri. 2017. *Başörtüsü yasağı Türkiye'de sorun olmaktan tamamen çıkmış oldu*. I *fikriisik.com*, 23.02.2017. Tilgæt via: www.fikriisik.com/basortusu-yasagi-turkiyede-sorun-olmaktan-tamamen-cikmis-oldu/, 22.03.2017.
- Kasaba, Keşsat. 2008. *Turkey in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaya, Birgül. 2012. *Politisk Islam og demokrati i Tyrkiet*. Speciale. Københavns Universitet, Saxo-Instituttet
- Milli Eğitim Bakanlığı [Undervisningsministeriet]. 2012. "Karar Sayısı 2012/3959 [Beslutningsnummer]." I *TC Resmi Gazete* [Statstidende Republikken Tyrkiet], 27.11., nr. 28480.
- Milli Eğitim Bakanlığı [Undervisningsministeriet]. 2014. "Karar Sayısı 2014/6813 [Beslutningsnummer]." I *TC Resmi Gazete* [Statstidende Republikken Tyrkiet], 27.09., nr. 29132.
- Mozaffari, Mehdi. 2013. *Islamisme. En orientalsk totalitarisme*. København: Informations Forlag.
- Petersen, Mathias. 2016. "Erdogan erklærer tre måneders undtagelsestilstand." I *Politiken*, 20.07. Tilgæt via politiken.dk/udland/art5629907/Erdogan-erkl%C3%A6rer-tre-m%C3%A5neders-undtagelsestilstand, 16.05.2017.
- Rabasa, Angel og F. Stephen Larrabee. 2008. *The Rise of Political Islam in Turkey*. Santa Monica, CA: RAND.
- Roy, Olivier. 2004. *Den globaliserede islam*. København: Forlaget Vandkunsten.
- Sfeir, Antoine (red.). 2007. *The Columbia World Dictionary of Islamism*. New York: Columbia University Press.
- Somer, Murat. 2017. "Conquering versus democratizing the state: political Islamists and fourth wave democratization in Turkey and Tunisia." I *Democratization* 24(6): 1025-1043.
- Tepe, Sultan. 2005. "Turkey's AKP: A model "muslim-democratic" party?" I *Journal of Democracy* 16(3): 69-82.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası [Republikken Tyrkiets Forfatning]. 2008. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun [Lovændringer af visse bestemmelser i Republikken Tyrkiets Forfatning]." Karar Sayısı 5735 [Beslutningsnummer]. I *TC Resmi Gazete* [Statstidende Republikken Tyrkiet], 23.02. nr. 26796.
- Yavuz, M. Hakan. 2009. *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2006. "Introduction. The Role of the New Bourgeoisie in the Transformation of the Turkish Islamic Movement". I M. Hakan Yavuz (red.): *The Emergence of a New Turkey: Islam, Democracy, and the AK Parti*. Salt Lake City, Utah: University of Utah Press.
- Yılmaz, İhsan & Bashirov, Galib. 2018. "The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey." I *Third World Quarterly* 39(9): 1812-1830.
- Öktem, Kerem. 2011. *Angry Nation. Turkey since 1989*. London: Zed Books.